

Ani Burova

(Bulgaria, Sofia University St. Kliment Ohridski)

A Round Table on *Notes from the Transition* by Petar Dinekov

Participants: Assoc. Prof. Mihail Gruev (moderator), Prof. Kleo Protohristova, Assoc. Prof. Maya Ivanova, Prof. Slavia Burlieva, Dr. Adriana Kovacheva
29 September 2021 American Corner, Sofia City Library

Abstract: This publication contains a record of the round-table discussion on volumes 1 and 2 of Petar Dinekov's *Notes from the Transition*. The main topic of the discussion was the Transition's early years as presented in the diaries of the great humanities scholar. The participants also commented on the way in which the historical and social shifts of the 20th century are reflected in Dinekov's memoiristic and epistolary heritage, as well as on his place as a scholar and intellectual in Bulgaria's social life during the years of socialism and immediately after 1989.

Key Words: Petar Dinekov, memoirs, diaries, memory, Socialism, Post-1989 Transition

Ани Бурова

(България, Софийски университет „Св. Климент Охридски“)

Кръгла маса върху „Записки от прехода“ на Петър Динеков¹

Участват: доц. Михаил Груев (модератор), проф. Клео Протохристова, доц. Мая Иванова, проф. Славия Бърлиева, д-р Адриана Ковачева
29 септември 2021 г., Американски център на Столична библиотека

Михаил Груев: В началото бих желал да известя, че се чувствам малко неловко, защото изпълнявам ангажимент, който в началото не беше мой. Поех го, разбира се, с готовност, защото идеята за днешния разговор беше не моя, а на нашия общ приятел – М а р и н Б о д а к о в , който за съжаление си отиде внезапно преди месец, на 8 септември 2021. Нека почетем паметта му с минута мълчание.

Михаил Груев: Днес ще говорим за един голям учен – п р о ф . П е т ъ р Д и н е к о в . Част от присъстващите тук са имали честта да бъдат негови студенти, друга част само сме го виждали и сме чели преди всичко това, което той остави като публикувано наследство. Помолих колега от Националната библиотека да направи справка и без да съм твърде прецизен, ще отбележа, че той остави в наследство 35 авторски книги, както и стотици студии и статии. Един от големите български учени, който бе не само литературовед, но хуманитарист с интердисциплинарно творчество, както сега е модер-

¹ Кръглата маса е проведена в рамките на изследователски проект „Преходът след 1989 г. – интерпретации на историческата промяна, социалния опит и културната памет в съвременната българска литература“, договор № КП-06-Н40/7 от 10.12.2019 г., финансиран от ФНИ в Конкурс за финансиране на фундаментални научни изследвания – 2019 г.

но да се казва, комбинирайки методи, изследователски подходи и огромна ерудиция в много различни области.

Преди за започнем, бих искал да представя колегите, които ще участват в този разговор. Казвам се Михаил Груев и съм историк, архивист, понастоящем – председател на Държавна агенция „Архиви“. От тази си позиция в хода на разговора по-нататък ще съобща нещо и за документалното наследство на проф. Динеков.

Другият наш участник е проф. Клео Протохристова от Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“ – един от най-видните утвърдени български литературоведи.

Доц. Мая Иванова от Кирило-Методиевския научен център при БАН е палеославист. От 2020 г. се занимава и с неописаната част от фонда на проф. Петър Динеков в Централния държавен архив и по-специално с полската кореспонденция до него.

С нас са и нашите колеги, които нямат възможност да са тук, но ще участват в разговора онлайн – проф. Славия Бърлиева от Кирило-Методиевския научен център при БАН – класик, латинист, славист, заместник-директор на Центъра, създаден в началото на 80-те години именно от проф. Динеков. Проф. Славия Бърлиева и доц. Мая Иванова участват в качеството си на представители на проекта „Кирилометодикон“ към проект „Изграждане и развитие на Центъра за върхови постижения „Наследство БГ“ по оперативна програма „Наука и образование за интелигентен растеж“. Проф. Бърлиева е ръководител на проекта.

Другата онлайн участничка е д-р Андриана Ковачева – полонист и славист от Познанския университет, която изследва полско-българските литературни и културни контакти от близкото минало, отразени в полските и българските архиви.

Нямаме определен сценарий за нашия разговор, но ще започна с моята благодарност към колегите от Кирило-Методиевския научен център, които миналата година първи се сетиха за 110-годишнината от рождението на проф. Петър Динеков. Те се обърнаха към Държавна агенция „Архиви“ и съвместно осъществихме една документална изложба, посветена на годишнината. Изложбата беше открита в изложбена зала „Архиви“ (изложбената зала на Държавната агенция „Архиви“) през месец ноември, миналата 2020 година. Изложбата представя най-важните моменти от живота и работата на проф. Динеков в разнообразните области на науката и културата, в които той работеше активно. Всъщност заслугата за концепцията на изложбата е на доц. Мая Иванова, която присъства тук като участник в кръглата маса, а миналата година бе куратор на изложбата, заедно с колегата Димитър Стоименов от Държавна агенция „Архиви“. Имаме удоволствието да представим тази изложбата сега и тук – в Американския център на Столичната библиотека. Наистина юбилеят отмина, но личността на професор Динеков е поводът, който и днес ни е събрал. Убеден съм, че личността му ще продължава да буди не само интереса на учените, но и на българското общество за години напред. Многократно е обръщано внимание върху благостта на характера му, върху толерантността му, неговата отвореност към всичко ново, към младите хора, но трябва да се вгледаме и в неговите проникновения, в анализа му на състоянието на българското общество, бих казал – един хладен, здравословен анализ на едно болно общество. Имам предвид главно българското общество от началото на 90-те години на миналия XX век. Така че, откривам разговора, насочвайки го в тази посока с молба да се концентрираме върху това, което проф. Динеков остави в своите дневникови бележки – според мен, те не са точно дневник (както впрочем отбелязва и самият той). Трудно е да се дефинира самият жанр с точност, затова предпочитам да ги наричам „дневникови бележки върху прехода“. Имам предвид издадените два тома „Петър Динеков. Записки от „прехода“ (2020 г.) и „Петър Динеков. Записки от „прехода“ 2“ – вторият том излезе съвсем

наскоро. Изданието е подготвено от колегата Евелина Белчева и е реализирано от Издателска къща „Огледало“. В момента обаче няма да правим критично представяне на изданието. То ни дава повод да се върнем към личността на Динеков и към неговите размишления върху прехода. Необходимо е да се отбележи, че тези дневникови бележки не са пълни, може да се отправят забележки по отношение спазването на археографските правила при издаването на такъв вид източници. Но нашата дискусия не би следвало да се концентрира само върху тях, а върху всичко, което професор Динеков искаше да ни каже. Затова нека в началото да очертаем неговата личност и мястото му в литературно-историческия процес, с което ще се заеме доц. Мая Иванова. Дискусията е отворена и всеки може да допълни портрета на учения.

Мая Иванова [обръщайки се към Михаил Груев]: Ще започна от това, което казахте преди малко във връзка с нашата юбилейна изложба, представена и тук, като фон на днешния ни разговор. Изложбата бе създадена във връзка с последния юбилей – 110 години от рождението на проф. Петър Динеков. Но бих искала веднага да добавя, че през 2021 г. се намираме между два юбилея, тъй като сега сме година след 2020-а, а през следващата 2022 година ни предстои да отбележим и кръгла годишнина от неговата смърт през 1992 г. – 30 години. 1910-1992. Това са хронологичните граници на живота на Петър Динеков. Ще си позволя да отбележа няколко опорни точки, за да очертая фактологията. Петър Динеков е роден в с. Смолско, но израства и завършва гимназия в София. Учи славянска филология в Софийския университет в периода между 1929-1933 г. и в края на 33-та година веднага заминава на специализация във Варшавския университет, където пребивава две непълни академични години. Това са годините, които го приобщават към Полша – най-вече към Варшавския университет, но паралелно с това – и към Краковския университет. Връщайки се, Динеков свързва живота си с Пловдив, където за две учебни години е преподавател по български език и литература в Католическия мъжки колеж „Св. Августин“. Следователно ето ги трите географски топоса, с които неговият живот е свързан: София (която остава неговия център завинаги), Полша (неговата любов завинаги, както самият той казва) и не на последно място – Пловдив, където първоначално пребивава за кратко, но всъщност остава свързан с града докрай, както и с едно от последните си желания – да предаде своята лична библиотека точно на Пловдивската библиотека „Иван Вазов“. Не е необходимо да навлизам в конкретни детайли, тъй като всички днешни участници са добре запознати с биографията на професор Динеков, но все пак ще припомня: професионалният му път е свързан с българския фолклор, с българската възрожденска литература, с медиевистиката, с кирилometодиевистиката, на която е един от първооснователите, включително и с идеята за създаването на нашия Кирило-Методиевски научен център. Паралелно с това през целия си житейски път професор Динеков следи и представя на българската общественост и славянските литератури и по-специално полските автори, полската литература. Ще си позволя на това място да включа няколко думи и за неговата богата кореспонденция – факт, който засега остава малко „зад кадър“. Тази кореспонденция, за която вече доцент Михаил Груев спомена, и за която ще кажа няколко думи по-нататък, тепърва ще бъде представяна подробно и тя ще хвърли светлина върху европейските контакти, които професор Динеков е поддържал през целия си живот. Мисля, че това ни предстои в близките години – да покажем именно тези контакти – с какви хора е контактувал, в кои десетилетия те са били активни. Ние сме облагодетелствани от наличието на същински епистоларен архив – става въпрос за кореспонденцията до него главно на полски език (но също и на други славянски езици като руски, сръбски, словенски, чешки; както и на френски, италиански, английски, унгарски и румънски език,

а също и на есперанто), кореспонденция, която той много внимателно съхранява още от първите писма, датиращи от 30-те до 90-те години на XX в., т.е. почти до кончината си. Всичко това е старателно запазено до последно листче и показва, че високо е оценявал личностите, които са му писали, но заедно с това е имал съзнание за важността на тези свои контакти и значението на кореспонденцията му за поколенията след него. Подобно разбиране за значимостта на едно епистолярно наследство, според мен, е рядкост или поне на мен не ми е познат друг подобен случай на (почти) пълен епистолярен архив в българската архивистика. Епистолярното архивно наследство, за което говоря, е част от научното архивно наследство на професор Динеков, и върху него тепърва трябва да се работи. Въз основа на това епистолярно архивно наследство бихме могли да говорим не за един, а за няколко прехода. Ще се постарая да говоря затова малко по-нататък, но сега да дадем възможност и на колегите да допълнят и с други щрихи биографията на Петър Динеков.

Клео Протохристова: Ще добавя, че освен посочените области, в които Петър Динеков е несъмнен авторитет, освен огромния му принос за развитието на кирилometодиевистиката, фолклористиката и на възрожденската литература, както и на преданото му отношение към славистиката, той е един от най-внимателните наблюдатели и на новата българска литература. Имаше приятелски отношения с водещи писатели като Емилиян Станев, Йордан Радичков, разбира се, и Блага Димитрова, както и по-ранни писатели като Камен Калчев и т.н. Писал е за тях, има и спомени с тях, изявявал се е като критик по повод новоизлезли техни книги. Така че ето още един аспект от неговата наистина универсална творческа личност.

Михаил Груев: Тъй като доцент Иванова засегна темата за библиотеката и архива на професора, да добавя още нещо. Неговата огромна библиотека се намира сега в Народната библиотека „Иван Вазов“ и е обособена като отделна цялост. В Централния държавен архив се намира личният фонд на Петър Динеков, някъде (помолих за справка колегите) около 16.8 линейни метра. В архивистиката се мери така – лист върху лист върху лист – и така в метри и в километри съответно. Така че, ако си го представите, това е един 5-6-етажен блок с документи на професора. Използвам възможността, че Мая Иванова е тук, за да ѝ благодаря, защото тя дообработва последната част от този архив, която остана необработена, а именно – неговата кореспонденция на полски с негови колеги и приятели от Полша. Не зная докъде е стигнала нейната работа. Вероятно е на финала?

Мая Иванова: Да, на финала.

Михаил Груев: Така че може би следващата година ще имаме напълно обработен архив на професор Динеков. Това бе неговото желание, защото архивите на академиците по дефиниция, така да се каже, отиват в Архива на БАН. Динеков обаче като бивш директор на Кирило-Методиевския научен център много добре е знаел състоянието на Архива на БАН и сам е предпочел архива му да отиде в Централния държавен архив. Загадка е обаче защо е разделил архива от дневниците си (които вече споменахме), които пък отиват в Националната библиотека „Св.св. Кирил и Методий“.

Клео Протохристова: Той ги е предал на професор Стойкова.

Мая Иванова: Може би професор Бърлиева ще ни каже нещо по-подробно за това предаване.

Славия Бърлиева: Съжалявам, че не мога лично да участвам в разговора, но това е една тема, как да кажа, много болна за мене, защото си спомням грижата, с която сестрата на професор Динеков, нашата мила леля Гена, и професор Стефана Стойкова обработиха всяко листче от огромното книжовно наследство на професор Динеков. И всъщност тези тетрадки бяха предадени с молба – трябваше десет години да бъдат съхранявани в дома на професор Стойкова и едва тогава да бъдат предадени на Българския исторически архив (БИА в НБКМ). Професор Динеков смяташе, че това са по-скоро литературни, не бих казала точно литературни, но произведения, които не са документални. Затова той предпочете да ги раздели и да ги насочи към Народната библиотека. Що се отнася до Архива и Библиотеката на БАН, аз съм свидетел на силното възмущение от небрежното отношение на тогавашните чиновници там към даренията, постъпващи при тях. Лично бях с него, когато той видя една купчина книги от библиотеката на професор Тома Ст. Томов, основател на катедрите по романска и испанска филология в Софийския университет, която се валяше във фоайето, и каза: „Ето затова никой не трябва да си оставя тук своите неща“. После се наведе и вдигна от пода един екземпляр от кирило-методиевската библиография на Илински с посвещение от нейния редактор Михаил Попруженко за Т. Томов и ми я подаде: „Подарък за Вас от професор Томов“. Беше силно афектиран от отношението към тези дарени книги, много от тях библиографска рядкост, още повече, че наскоро беше участвал в инициативен комитет за отбелязване на 90-годишнината на големия учен. Подобни случаи обясняват защо той не остави нищо в БАН, а даде библиотеката си в Пловдив като символ на симпатията си към прекрасния град на неговата младост. Голямото доверие, което той имаше към Държавните архиви и неговата силна връзка с професор Дойно Дойнов предопределиха решението за архивните материали да бъдат депозираны там. Що се отнася до дневниците, професор Стойкова ги съхраняваше с целия пиетет към своя уважаван колега и близък приятел и с огромна отговорност към тези безценни свидетелства. Тя много се притесняваше за сигурността на тетрадките, беше например изплашена от събитията, свързани с бомбардировките над Белград, когато една злощастна ракета се беше отклонила и беше стигнала до...

Михаил Груев: До Горна Баня.

Славия Бърлиева: До Горна Баня. Да, не си спомням. Тогава професор Стойкова сподели страховете си как ще оцелеят, ако не дай Боже се случи нещо подобно. Тя предаде всички тетрадки в Народната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ през 2003 г. с изричната молба да бъдат съхранявани според желанието на професор Динеков и да не бъдат по никакъв начин огласявани преди посочената от него година. За съжаление това не се случи. Може би същата седмица, ако не и на следващия ден, се честваше 125-годишният юбилей на Библиотеката и на тържествената сесия, в която участвах и аз, директорката обяви това ново постъпление и за съжаление направи първите, така да се каже, съобщения върху съдържанието на тези тетрадки. За мене е нелогично, неприятно, защото Боряна Христова беше наш колега, уважаваше твърде много професор Динеков и би трябвало да се съобрази с неговото желание, но тя предпочете да направи едно ефектно изявление, да сподели някои такива романтични, бих казала, записки на Динеков, което беше според мен съвсем неуместно. И лично аз тогава съжалих, че не всичко е отишло в държавните архиви, които винаги са ни предоставяли свободен

достъп. Не искам да говоря за всичките въртели – извинявам се за израза, но това е точната дума, които бяха направени на г-жа Белчева, която преписваше на ръка всичко това, защото нямаше начин да се ползват там компютрите и т.н. Докато в Държавния архив документите са много добре съхранени и са винаги достъпни и аз искам да благодаря за възможността, дадена на нашата докторантка Василена Билярска, която направи обширна дисертация върху кирилометодиевистиката в архива на професор Динеков. Ще я има на сайта Кирилометодикон на КМНЦ за ползване. Това е, което можех да добавя. И още един факт, не чух дали Мая го спомена, в професионалния живот на Динеков – бил е и директор на Архивния институт на БАН, така че има много силна връзка с архивистиката. Той е един от малкото български интелектуалци, които имат отношение към архивите, обществени и лични, към историята на собственото си развитие. Така че това трябва да се подчертае също.

Мая Иванова: Бих искала да добавя две неща. Едното е във връзка с информацията за неговото много професионално отношение към архивите и към издаването на изворовите материали. До момента не съм споменавала, че професор Динеков е участвал в Международната издателско-текстологическа комисия, която през 60-те години на XX в. издига издаването на изворовите материали на професионално равнище. Това негово участие е много важно за българската медиевистична колегия (а и не само), тъй като чрез него в България е идвала информацията как да се работи в областта на текстологията – както средновековна, така и свързана с по-новите съвременни автори, как да се издават средновековни текстове, как да се издават нови текстове. Всичко това може да бъде проследено по работата на български колеги и колективи от 60-те години насам, както и по запазената делова кореспонденция на комисията в неописаната част на фонда на професор Динеков. И също така искам да кажа няколко думи за дисертацията на Василена Билярска – ние, в Кирило-Методиевския научен център, сме изключително благодарни на тази дисертация за структурирането и прегледното представяне на кирило-методиевската тема във фонда на професор Динеков в Централния държавен архив (фонд 1987К, опис 1). Именно в тази дисертация попаднах на информацията, че в посочения фонд има неописани материали на професор Динеков, свързани с Полша. Мислех си, че този неописан материал е много по-малък и скромно количествено от това, което се оказва в действителност – цели 12 архивни кутии. Това е моето допълнение към казаното до момента.

Михаил Груев: За да изчерпим темата за професионалните интереси на професор Динеков бих искал да включим в разговора и д-р Адриана Ковачева. Очакваме да охарактеризира Петър Динеков като критик на съвременната полска литература и като човек, който е насочвал двустранния преводачески процес на българска и полска литература.

Адриана Ковачева: Благодаря, че мога да се включа в дискусиата от любимата на професор Динеков Варшава, където той създава изключително трайни приятелски и професионални контакти. Що се отнася до неизследвани до този момент материали, свързани с дейността на професор Динеков, трябва да се отбележи, че в Полша се пазят следи от неговото присъствие като творческа и интелектуална фигура. В Музея на литературата „Адам Мицкевич“ във Варшава се съхраняват писмата му до Леслав Бартелски, Вилхелм Мах и Мария Домбровска. Кореспонденцията между Динеков и Анна Каменска, поетеса и преводачка на българска литература, може да се чете като жива история на литературния превод. Тези писма се пазят в Литературния музей „Юзеф Чехович“ в Люблин, където е архивът на Каменска и на съпруга ѝ, Ян Шпевак, също дългогодишен

сътрудник на академик в областта на преводите. Интуицията ми подсказва, че в архивите на Тадеуш Бой Желенски и Юлиан Кшижановски също има документи от ръката на Петър Динеков. Преди всичко обаче академик Динеков подпомага обмена на литературни преводи между Полша и България във втората половина на XX в. Той е бил добрият дух на полската литература в издателство „Народна култура“. Следял е и е оценявал преводите, препоръчвал е книги за превод, написал е голям брой вътрешни рецензии. Тази му дейност все още не е достатъчно добре проучена.

Михаил Груев: Има ли някакъв континуитет с онези интелектуалци от първата генерация, с които преди него установяват контакти Боян Пенев и Дора Габе? От това, което беше публикувано се вижда, че Динеков е имал резерви към Дора Габе. Те сякаш някак си се състезават в едно и също поле. Наследява ли той този предвоенен кръг на полски българи, с които Боян Пенев и Дора Габе общуват? Какви са неговите отношения?

Адриана Ковачева: Боян Пенев и Дора Габе създават контакти главно в Краков и Лвов, докато Петър Динеков се среща с полската култура за пръв път във Варшава. Трудно е да се говори за приемственост между тези две културни пространства. От значение е и времевата дистанция. Много от близките на Боян Пенев и Дора Габе са вече в напреднала възраст или не са живи. Освен това Петър Динеков влиза в среда, която преосмисля наследството на полския романтизъм. Свързва се с Тадеуш Бой Желенски, с Юлиан Тувим, с Антони Слонимски, т.е. с интелектуалци, които се противопоставят на поколението от формацията „Млада Полша“. Това допълнително затруднява приемствеността между Дора Габе и Динеков по отношение на оценките им за полската литература. Познанията на Петър Динеков за полския романтизъм обаче са огромни и той му отдава значимото като литературно-историческо явление.

Славия Бърлиева: Петър Динеков взема активно участие в полския ПЕН клуб. Всъщност там се коренят някои от неговите най-активни контакти не само с полски писатели, но и с други, които гостуват по това време и може да се каже, че поколението на Дора Габе и нейния кръг вече по времето на Динеков през 30-те години на XX в. не е на гребена на вълната. Той се свързва с Кшижановски, с Тадеуш Бой Желенски, както вече беше казано, с Ото Шмид, и други такива известни личности. За много от тях пише дописки в „Литературен глас“ и може би тук е така полезно да се проследи именно тази вестникарска кореспонденция от Варшава и тя да бъде изследвана и по-подробно представена с цел да се видят неговите контакти и как той е преценявал нещата от тази гледна точка.

Мая Иванова: И аз бих подчертала информацията за връзките на Петър Динеков с полския ПЕН клуб, но ще изместя въпроса в друга посока...

Михаил Груев: Ние доста се отдалечихме от основната тема на разговора...

Мая Иванова: Все пак ми се струва важно да се добави, съвсем накратко, че когато говорим за приемственост между предвоенните и следвоенните поколения, Петър Динеков осъществява тази приемственост главно на полето на научните си контакти. Ще дам само няколко примера. Още през 30-те години той влиза в личен контакт с професор Станислав Слонски и води активна кореспонденция с него до смъртта на полския професор през 1959 г. По същия начин епистолярно е свързан с професор Тадеуш

Станислав Грабовски. Подобен е случаят и с професор Юлиан Кшижановски, от когото има запазени десетки писма до професор Динеков. Могат да бъдат посочени и други имена на значими фигури – утвърдени преди Втората световна война, но запазили авторитета си и десетилетия по-късно. Ще добавя, че част от тези контакти на самия Динеков се осъществяват благодарение на неговите университетски преподаватели от Софийския университет – от професор Александър Теодоров-Балан, от професор Стоян Романски, от професор Йордан Иванов, и това много ясно личи в неговата кореспонденция. Още веднъж подчертавам, че младият Динеков е бил посочен, представен на полските учени именно от своите професори от Софийския университет. И тази връзка, според мен, е изключително важна.

Михаил Груев: Но да се върнем на темата за Динеков и прехода, независимо от важността на личностното изграждане на учения като хуманитарист, енциклопедист и изследовател (колкото и тези определения за него да са клиширани), под влияние на различни среди. За да се придвижим обаче малко към прехода, следва да се обърнем отново към един акцент от изложбата, която колегите подготвиха, а именно – сложните отношения на Петър Динеков с комунистическия режим. Факт е, че той, без да бъде дисидент – по никакъв начин не бих искал да го класифицирам като такъв – си остана личност, която търсеше относителна самостоятелност във време, в което публична фигура като него не можеше да бъде неутрална. По никакъв начин. От една страна, той беше безпартиен – може би единственият директор на институт по онова време, който не беше член на комунистическата партия, от друга страна, той беше концентриран в областта на старобългаристиката, кирилometодиевистиката, възрожденската литература, които (по отношение на режима) бяха малко по-автономни полета за работа. Малцина са личностите, които се опитаха да запазят някакво достойнство, някаква, как да кажа, автономност, в една среда, която по дефиниция изключва неутралността. Самата идея за неутралност се възприемаше като форма на враждебност по отношение на режима. Дори и колегата Пламен Дойнов, който е много суров обикновено към тези „остатъци“, да ги наречем, „от буржоазната епоха“, които трябваше да се приспособят, да мимикрират по някакъв начин, някои от тях дори направиха кариера – Елисавета Багряна, Дора Габе и т.н., подчертава, че Динеков е от хората, които не влизат в този кръг. Съжалявам, че Пламен Дойнов не успя да се включи в днешния разговор, той добре познава този период. Поведението на Петър Динеков е важно от гледна точка на силата на личността, на силата на характера, устойчивостта на волята, ако щете. Ще видим, че тази линия той запазва и след промените, когато много хора с обратен знак побързаха да се преобядисат и да застанат на страната на антикомунистите.

Клео Протохристова: Тази констатация е много важна с оглед на тенденциите от последните години – с цел едно по-общо zlepоставяне да му се вменяват „вини“ от подобен характер, как е получавал облаги от този режим. И затова считам, че трябва да настояваме на тази негова принципна автономност. Защото тя е безпрецедентна, поне в сферата на литературознанието. Освен това, двамата му братя са загинали във войната, нещо, от което мнозина биха направили капитал, а стана известно много късно. Самият той никога не е давал публичност на тези факти от семейната си история, нито за произхода си. Знаем, че любимата формула за социален престиж беше „произхожда от бедно работническо семейство“. По-бедно семейство от това, от което Динеков произхожда, е трудно човек да си представи.

[Михаил Груев вметва, че Динеков произхожда от селско семейство от село Смолско.]

Клео Протохристова: Да. Баща му е бил разсилен в училище. Мисълта ми е, че наистина е много важно да изясним този въпрос и по какъвто и да е начин да се противопоставим на спекулации, нападки и инсинуации в тази посока, които, за съжаление, се появиха. Да, бих могла да свидетелствам като негова студентка, на която той подаряваше своето приятелство, както и на мнозина други. За този факт не казахме нищо дотук, но то пролича в коментара за полските му колеги и писатели. Професор Диневков имаше изключително голям капацитет за общуване. При това един много специфичен начин на общуване, при което той някак си успяваше да бъде изцяло загрижен за срещния, а самият той рядко беше тема на разговор, освен когато решаваше, че може да разкаже някакъв анекдот, да развесели компанията, само тогава си позволяваше да говори за някакви свои преживелици. Иначе е споделял професионални спомени, ако са свързани с нещо, което се обсъжда в момента. Но никога не е превръщал себе си в център на разговор.

Михаил Груев: Само да добавя, че това проличава и в неговите дневникови тетрадки.

Клео Протохристова: Точно така. Всичко лично се свежда единствено до сърдечните кризи, до спешното постъпване в болницата – само тези факти. Няма „щастлив съм“, „нешастен съм“, „този ме похвали, онзи ме похвали“ – твърдения от този род няма. И не само, когато неколkokратно обсъжда подканите на един или друг да пише спомени, той казва: „Дори не знам как да ги направя тези спомени, защото ... са спомени“ – цитирам по памет, но мисля, че ще бъде много точна –

спомени е добре да пишат хора, които са изключителни творци, гении, които са представителни за една епоха, защото те ще бъдат в центъра на тези спомени и защото е важно да научим нещо повече за тях. Какво мога аз да напиша? Аз мога да напиша тези записки.

Значи това е нагласата му през цялото време. И не става дума за някаква куртоазна скромност, защото това са бележки, които той пише за себе си. Значи той наистина по този начин реагираше на света. Беше безумно ангажиран с проблемите на другите и мнозина по всякакъв начин злоупотребяваха с неговата готовност да бъде съпричастен, да бъде щедър и да помага по всякакъв начин. Но най-важното е, че той на всички нас намираше начин да бъде учител и покровител. Лично аз съм се пазила да не злоупотребявам в тази посока, но имам немалко спомени за общи разговори, за срещи, дори вечери, които сме прекарвали заедно. Те са отразени в дневниците му, което много ме изненада. Та при тези срещи, които сме имали през 80-те години, той си позволяваше много спокойно и кротко да критикува режима. Особено по времето, когато Людмила Живкова осъществяваше своята програма, той анализираше нейното поведение, нейните идеи, съответните последици – плюсовете, но и много сериозните минуси. Позволявал си е да каже, че е песимист за това накъде отива България и какво очаква младите хора. Така че, когато започнаха промените, както ги наричаме всички, той можеше да направи актив, да каже: „Ето, аз знаех какво е, виждах грешките“. Не, той, като мислещ и изключително морален човек, се опитва да разбере какво става в момента, дори няма и самочувствието, че успява, но, разбира се, има своя преценка. Ситуацията е сложна, защото образът, който той изгражда за прехода, със сигурност не съвпада с това, което ние сме видели и усетили. Примерно, има една много специфична разлика, много важна разлика, сигурно сте забелязали, как той често представя събитията вторично, през това какво са му казали хора, с които се е срещал. Той не е ходел по митинги, там където примерно моето поколение активно участваше. Прави ми впе-

чатление, че в един момент дори вече не искаше да гледа телевизия. Вестници е четял подборно. Така че ние получаваме образ на прехода, формиран основно през неговите контакти с различни хора. Понеже тези хора са едно невероятно богато ветрило – като се започне от типа на Станко Тодоров, Александър Лилов, Петър Младенов...

Михаил Груев: През Йордан Радичков...

Клео Протохристова: Да. Значи този елит е партийният, но той е в отношение и с истинския елит на тогавашните дисиденти. С една Климентина Иванова например, която беше изселена. В цялото това много широко ветрило, защото той общува с всичките тези хора, струва ми се, че отсява най-ценните неща. Интересен е специфичният начин, по който професор Динеков реагира на различията между всичките тези хора. Той казва: „Винаги, когато някой напада противната позиция, аз споря с него“. Това е много симпатично, защото повечето хора са склонни да бъдат конформисти, да се пригаждат към онзи, който в момента е техен събеседник. Докато при него, дори и с риска да си навлече неприятности или да речем някаква обида от отсрещния, той е много откровен и винаги търси възможност да покаже обратната гледна точка, да защити позициите на противника – като Йордан Радичков и Блага Димитрова например, или в конфликта между Блага Димитрова и семейството на Станко Тодоров, или пак Блага Димитрова и Христо Радевски. Ето, това смятам, че е много важно...

Михаил Груев: Не, напротив, така се насочихме към центъра на дискусиата.

Клео Протохристова: И още нещо, защото го мислех през цялото време, докато течаха тези подготвителни моменти, преди да беше започнала срещата, струва ми се, че е важно да го кажем и то да прозвучи и тук – не трябва да забравяме, че в тези дневници виждаме последните две години и четири месеца от живота на професор Динеков. Удивително е, колко е свежа мисълта му, колко е точна паметта му, колко е здрава психиката му. Това е просто възхитително. Но същевременно това са много тъжни книги. Защото съдържат неговата равностметка, житейска, професионална, на невъзможност, независимо от ясната мисъл и ясните морални критерии, върху които са положени, все пак невъзможност да се справи докрай с онова, което се опитва да анализира. Очевидно е, че е много дълбоко смутен от ожесточението в обществото, от цялото изостряне на взаимоотношенията, което му е дълбоко чуждо, защото това беше човекът на благостта, на толерантността, вие го казахте в началото... [обръща се към Михаил Груев]

Михаил Груев: На добротата.

Клео Протохристова: Да, на добротата. За него онази атмосфера на ожесточение бе истинско мъчение и през цялото време, докато четях или когато си мисля за тези два тома, се сещам за песента на Пол Саймън и Арт Гарфънкъл „Мост над развълнуваните води“, за този „Bridge over troubled water“ – като че ли Петър Динеков искаше да положи себе си като мост над цялата клокочеща бездна на нетърпимост и озверяване. Струва ми се, че това внушение е най-красивото нещо в тези два тома. Да...

Михаил Груев: Наистина, най-характерното за ранния преход беше абсолютното поляризиране на обществото, което нямаше център. Дори самата идея за някакъв мост в политиката, в идеите, в сферата на идеите и т.н. се възприемаше като форма на колабо-

рация. И всъщност това, което можем да прочетем в тези така наречени от мен дневникови бележки, не са спомените, не са... Това е някакъв вид работен жанр. В този смисъл дори е леко некоректно да се прави първо издание без коментар, или поне без да е ясно какво е рязано от бележките и какво е оставено. Но това е тема за друг разговор. Това, което можем да прозрем в тях е болката от поляризацията и търсенето на някакви мостове. Той вижда, че в политиката това не може да се осъществи, но се опитва да го прави през хората, които познава и с които контактува. Но трябва да отчитаме факта, че пред него бяха отворени и трите опции – и бившата комунистическа партия (той го отбелязва в първия том), която търсеше подобни фигури, които да изтъкне напред дори и като кандидатура за президент. И новосъздаващата се опозиция имаше нужда от фигури на континуитета като него. И най-сетне – третата опция, която всъщност най-точно го характеризира – да остане там, където е бил – встрани от политиката, стремейки се да бъде, както казахте, мост между различните хора и групи в обществото. Той се опитва да го прави с хората, с които е близък. И тук трябва да очертаем два типа: с Йордан Радичков и неговото семейство, и с Блага Димитрова и донякъде с Йордан Василев, макар че за Йордан Василев говори някак си през Блага, прескачайки, избягвайки да го портретира и т.н.

Клео Протохристова: Може би, щастейки Блага.

Михаил Груев: Щастейки, да.

Клео Протохристова: Премълчавайки сякаш определени неща.

Михаил Груев: Да. Но някак си по-скоро отминавайки Йордан Василев в тази емоционална причастност към Блага Димитрова.

Клео Протохристова: Но е добре да подчертаем – при цялата си обич и загриженост към Блага Димитрова, при цялото му възхищение към нея, не пропуска да даде израз на разочарования, да отбележи моменти, когато тя не е достатъчно искрена, не е достатъчно почтена, дава си сметка на нейната склонност да се подава на момента, на емоциите и на актуалните тенденции, и винаги да иска да е на гребена на вълната, което я кара да пише стихове за Вожда, и за бригадирското движение... Той има съзнание за тези нейни личностни особености и е много честен в оценките си. В този смисъл записките са насочени към него.

Михаил Груев: За себе си.

Клео Протохристова: Да. И вече тук откриваме намесата на съставителката, която спори с него, която влиза в ролята на втори глас на Блага Димитрова... и започва да обяснява, на което, според мен, не му е мястото там. Коментарите могат да бъдат отразени в една самостоятелна книга, но да не се поставят вътре в бележките...

Михаил Груев: Имам много сериозна забележка за начина, по който се подхожда към такъв тип извори. И изобщо – към спазването на документалните принципи на издание при такъв род материали, но това е обект на друга тема. Сега, от другата страна са Йордан Радичков и неговото семейство, който в годините преди 89-та донякъде споделя мястото си в обществения живот с това на Динеков, или да кажем, почти не е ангажиран с режима – в това, което пише, и с публичната си роля. Но тук се случва

точно обратното. Възщност в променилата се ситуация Радичков се ангажира, той става член на тогавашното все още Политбюро на комунистическата партия (по-късно – Изпълнително бюро на Социалистическата партия). И Динеков е критичен към този факт, има известна ирония дори в отношението му към тези промени. И въпреки това остава верен на себе си, обръща внимание на обратната страна, на контрапункта, дори и в собствените си размисли. Той обича природния талант на Йордан Радичков и е убеден, че е най-големият жив писател по онова време. Ето тази критичност на Динеков и търсенето на контрапункт към всяко разсъждение за мен е най-забележителното достойнство на тези дневникови записки.

Мая Иванова: Ще добавя няколко думи. Разбира се, разговорът тук тръгна в посока не към образа на прехода, а по-скоро към лицата на прехода, за да използвам метафората, която непрекъснато се наслаждава в двата тома, които колежата Евелина Белчева издаде. Но бих искала да напомня, че в нашето културно пространство съществува и един първи том, който включва първите записи...

Михаил Груев: За това спомена професор Бърлиева.

Мая Иванова: Да, точно така, имам предвид томчето „Петър Динеков. Дневници. 1933-1992. Т. I. 1933-1937; 1958-1966“, подготвено от Асен Георгиев и издадено от Националната библиотека „Св.св. Кирил и Методий“ през 2015 г. Между другото същите текстове на части бяха обнародвани в списание „Библиотека“ и някои от нас ги познават главно по тази публикация. При своята поява тези дневникови записки разбуниха много коментари и дискусии, част от които не стихват и до днес. Сега обаче няма да се спирам на въпросите как текстът е издаден, какви са проблемите на изданието, макар че в тази посока има какво да се каже. Бих искала да акцентирам на друго. Факт е, че Динеков, казвам Динеков и не професор, не академик, а личността Петър Динеков, преживява повече от един преход в своя живот. И ако ясно виждаме два прехода: единия 45-та година, другия 89-та година, за тях можем да кажем, че са обективни преходи – те са социални, политически, обществени, към които Динеков има, без съмнение, определено отношение. Потвърждава се от неколкочкратното отбелязване в „Записки на прехода“, в които пише: „Това съм мислел и преди“ или „Така съм мислел и преди“. За съжаление, не може да сравним със записите от ранните години поради голямата празнота за периода 1934 до 1961 г. Не е известно дали в посочения период Динеков е водил записки и каква е съдбата им.

Клео Протохристова: Самият Динеков споделя писмено, че е дал тези тетрадки на своя близка. Опитал се да ги намери, но за съжаление те изчезнали, защото тя починала. Значи съществуват тетрадки, които липсват.

Мая Иванова: Логично е, тъй като човек, който е свикнал да води записки, рядко си позволява да прескача периоди. Бих искала да кажа, че тетрадките са номерирани със собствената му ръка, което значи, че той самият не отбелязва този период, в който записките му не са запазени. Но моята мисъл е друга – тези два големи периода, тези два прехода той преживява, т.е. той преминава през тези преходи и те преминават през него. Като доказателство искам да обърна внимание върху записаното през 1933 и 1934 г. По това време Динеков току-що е завършил университета и може да се говори за преход, който е психологически. Много често в записките от посочените години, които не са кратки и в печатния си вид обхващат цели 140 страници, той борави с

думата „психологически“. В тези записки се очертава лицето на един млад човек – образован, желаещ да се интегрира в обществото, който обаче в посочения период изпитва емоционални спънки да се интегрира в това общество. Такова е лицето на младия Динеков в ранните му записки – извадила съм множество откъси в подкрепа на казаното, но не намирам за нужно да ги цитирам сега. Ще спомена само, че сред тях се срещат думи и фрази като „безнадеждност“, „отчаяние“, „катастрофа“, „всичко е загубено, похабено, корумпирано“..., изобщо от тях можем да извлечем целия спектър на тъмната гама. Когато в следващите години (визирам 60-те години) Динеков говори за Полша с най-топли чувства, отбелязва, че това е неговият житейски университет. Но когато за пръв път пристига във Варшава, а и през цялото му пребиваване там, Варшава за него е мрачна, северен град, в който човек не може и няма как да се чувства добре, т.е. той изразява това психологическо усещане, което преминава и вече през 60-те години е трансформирано така, че чуваме един съвсем друг глас, друго мислене, или по-точно друго преосмисляне на тези преживявания. Точно в края на 1934 г. Динеков преживява и още едно сътресение, което го води към песимизъм. Той очаква да остане за по-дълга специализация в Полша, така както е било възможно за други негови колеги – например Любомир Андрейчин пребивава в Краков, където защитава своята дисертация. Има едно непознато писмо на проф. Стоян Романски до Динеков, което сме представили и в нашата изложба, в което Стоян Романски му пише, че няма как да му бъде продължена държавната стипендия. Според мен това писмо е много ценно, защото показва начина, по който преподавателите са били съпричастни със своите умни и талантиливи студенти, с тези, у които са виждали бъдещ потенциал. Затова си позволявам да направя и по-нататъшната връзка – мисля, че това отношение на подкрепа към човек, който би могъл да разгърне своя талант в определена сфера, проф. Динеков е запазил по-нататък в общуването си със своите студенти и докторанти. Това е и което проф. Протохристова много точно подчертава – общуването му не само с младите хора, но особено с тези от тях, които са се нуждаели по някакъв начин от подкрепа във всяко отношение. Това се вижда много ясно и от кореспонденцията с него. Запазил е писмата си от аспиранти, от полски студенти, които са имали отношение към българската литература, изобщо към българската култура. Т.е. преходите, които той преживява, се преосмислят от самия него през целия му живот и съответно дават отражение и в отношението му към двата обективно настъпили обществени прехода.

Клео Протохристова: Когато започна да излиза списание „Български фолклор“, в първия том беше поместено едно писмо на проф. Иван Шишманов до Михаил Арнаудов. Тогава Арнаудов е бил изпратен като стипендиант в Лайпциг и е написал писмо до професора си, с което го информира за трудностите в този начален етап и иска съвет за въпроси, които го вълнуват. Писмото на Шишманов, написано в отговор, е забележително – това е вечер, в която семейството му е на опера, а той сяда да пише на своя ученик. Писмото е великолепно. Всъщност то представлява тезиси за това какво означава да се подготвяш в областта на сравнителното литературознание, обяснява на Арнаудов на какво трябва да обърне внимание, какво трябва да прочете, какво му липсва в подготовката, как да го постигне. И във всичко това има истинска бащинска загриженост, точно такава, която говори за отношението учител – ученик. Това е модел, който е бил валиден в българската култура до едно време и за щастие е закрепен през....

Михаил Груев: През Динеков.

Клео Протохристова: Да, през професор Динеков. И когато пише за своя професор Йордан Иванов, показва с признателност какво е получил от него. Затова и сам се стремеше да дава на своите ученици. В първия том, който е така безобразно издаден, попаднах на впечатленията му от някаква университетска конференция, на която Светлозар Игов, още като студент, се изказва и Динеков веднага забелязва, че е забележителен млад човек, че е извънредно умен и в него вижда бъдещето на българското литературознание. А той е само студент. Какъв усет трябва да имаш и какво сърце, отворено към другите, за да си в състояние от пръв поглед да забележиш подобни факти.

Михаил Груев: Трябва да се отчита и фактора психологическа възраст. Много ясно се откроява процесът на остаряване, ако погледнем неговите дневникови записки в периода от 30-те до 90-те години. Ще установим, че към края той става много по-аналитичен, по-обобщаващ, сякаш погледът му е отвъд хората на деня, отвъд всекидневието, опитва се да улови някакви по-общии тенденции. И като че ли – това е мое вътрешно усещане, – личи самотата. Мъчеше ли го нещо?

Клео Протохристова: [Прави красноречив знак на потвърждение.]

Михаил Груев: Това за мен е почти болезнено усещане.

Клео Протохристова: Професор Динеков отбелязва, че обмисля написването на статия „Самотни в своето време“. Става въпрос за избор, за нравствен избор. Но иначе – да, той си позволяваше да каже, че е отдал живота си на академичните занимания и че всъщност се е лишил от друг живот. Да, споделял го е. Без самосъжаление. Като една спокойна и тъжна констатация. Казвал го е пред мнозина.

Михаил Груев: Общото звучене на тези бележки (става въпрос за двата тома) е по-скоро тъжно.

Клео Протохристова: Да, така е в късните му години. Но също и в по-жизнерадостните му години. Към Пловдив Петър Динеков е изпитвал винаги добро чувство, особено, разбира се, през онези романтични първи две години като учител във Френския колеж. Когато в Пловдивския университет беше открита филологията, той идваше да чете лекции, да участва в конференции, правеше всичко възможно да изпрати свои ученици, които водеха лекционни курсове, например Лиляна Грашева четеше лекции по Старобългарска литература. Самият Динеков идваше често в нашия университет. Срещали сме се в Катедрата с него, в една много по-ведра обстановка, когато се е прокрадвала тази линия, свързана с осъзнаването, че отдаването на науката може по някакъв начин да оцети личния човешки живот.

Михаил Груев: Неговите роднини почти отсъстват в бележките му. Значи няма племенници, не говори за тях, но не говори впрочем и за себе си.

Клео Протохристова: Имам това усещане навсякъде – той за себе си не говори. Всичко друго научаваме – за страданието на другите, ето неговата невероятна способност за емпатия. Например самоубийството на Веселин Андреев. Как се опитва да влезе в страданието. После – и това на Иван Бурин. Но за своите болки, за своите разочарования – нищо не казва.

Мая Иванова: Но така е от самото начало. Пак се връщам към първите записки от 30-те години, които подсказват за някакви преживявания, но дори и младият Динеков никога не се спира върху конкретика. Няма го този елемент „на мене ми се случи това и затова аз се чувствам тъжен“. Но в тези първи записки той пренася своите усещания, своите преживявания, изказвайки ги чрез отношението си към музиката. Това е твърде интересно. Става въпрос за популярната музика, не за музиката, която изисква онова Боян-Пеневско дисциплинирано по немски „четем партитурите на Вагнер“. В последните два тома, издадени от Евелина Белчева, ми направи впечатление само един пасаж, в който той говори лично за себе си. Никъде другаде. Всъщност наличието на емпатия от страна на Динеков към хората, с които общува, се вижда много ясно и по кореспонденцията до него. Споделяла съм това с Адриана Ковачева. Безкрайно многото писма, които получава, са знак, че той съответно е бил също толкова активен в поддържането на тази кореспонденция. Но при всички случаи става въпрос за един друг тип, бих я нарекла, култивирана комуникация. Това се потвърждава от факта, че пишещите му споделят с него понякога много лични мисли и преживявания и някои дори отбелязват: „Аз говоря, говоря, говоря, а Вие за себе си – нищо“. Това, разбира се, е отделна посока, в която аз не бих искала повече да навлизам в детайли. Но мисля, че с наблюденията си очертахме с общи усилия особеностите на Динековия начин на общуване и добавихме шрих към неговия психологически портрет. Във всички случаи обаче от ранните записки става видно, че, за да изгради своята личност, на младия Динеков явно му е трябвало да се позиционира в стаята, в библиотеката, казано по друг начин – в далчевските пространства. Отбелязала съм си тези моменти, в които сякаш Далчев пише: прозорецът, стената, улиците – това е, което очите на Динеков са виждали. Могат да бъдат посочени много други примери, изведени от записките, но спирам дотук и затварям скобата.

Адриана Ковачева: Ще допълня тази далчевска линия с един цитат. Това е бележка от началото на януари 1992 г. Петър Динеков пише, че го болят гърдите, че не може да спи и продължава:

Минава два часа след полунощ, ставам, разхождам се, гледам през прозорците насрещните сгради на „Любен Каравелов“ – шест осветени прозорци (на различни апартаменти). Какво правят тези хора? Веселят ли се – Нова година мина – или имат някакви тревоги, боледуват?

За мен е особено впечатляващо това вглеждане в другите. Дори когато самият той страда, Динеков се отнася с емпатия към чуждите проблеми. Мисля, че в този контекст трябва да се напомни за неговите ученици в Полша, защото общуването с тях му позволява да бъде съпричастен към събитията там. Може би ще прозвучи малко бомбастично, но той става интелектуален баща на следващото поколение полски българисти. Динеков е свързан с всички по-млади изследователи на българската литература и култура във Варшава, Краков и Познан. В контекста на темата за прехода през 80-те години на ХХ в. изключително интересни са и връзките му с полски учени, които са били в структурите на „Солидарност“. Въпреки близостта, която ги свързва, той успява да запази неутралната си позиция към техните възгледи, а също така и критичния си поглед върху политическата им дейност. Тази негова автономия, както я нарича проф. Протохристова, трябва да се помни, защото по-късно тя се превръща в обект на манипулации. От една страна, му се приписват връзки с комунистическия режим, а от друга страна – активни опозиционни изяви. Ще си позволя да се върна към изследване-

то за полската криза „Солидарност“ и България на Владимир Мигев („Полската криза, „Солидарност“ и България през 1980-1983 година“, София, Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2008 г.). В нея Владимир Мигев счита факта на обвързаност на проф. Динеков с колеги от полската „Солидарност“ за доказателство, че той е бил опозиционно настроен. Освен това интерпретира отсъствието на Динеков през 1981 г. по време на Априлските литературни дискусии като красноречив опозиционен жест. Мисля, че такива хипотези трябва да се формулират особено внимателно.

Михаил Груев: Само кратък коментар. Колегата Мигев, с когото се познаваме добре, имаше желание да намери някакви белези на опозиционност в българското общество, но понякога ги намираще и там, където ги няма. Аз подчертавам, че Динеков не би трябвало да бъде класифициран като опозиционер и не бих го определял като такъв. Да не забравяме, че през целия си дълъг 45-годишен живот по време на комунистическия режим той си беше извоювал един автономен статус, който – както отбеляза и проф. Протохристова – е уникален в областта на хуманитарните науки. Може би във физиката, химията... там имаше учени, които имаха някакво поле на автономност. Докато в хуманитаристиката, която по дефиниция обхваща идеологическите науки, това беше изключително трудно. В един момент обаче самият режим, така да се каже, прозря, че може да има повече полза, използвайки и Динеков. Тук става дума за една много сложна корелация между неговата личност и режима. Съгласен съм, че той е от малкото личности, които по някакъв начин останаха неопетнени, но заедно с това трябва да имаме предвид и факта, че самото развитие на кариерата му не можеше да стане без санкцията на режима. Номинациите за професор се решават в отдел „Наука и образование“ на ЦК, за академик – в секретариата на ЦК. Директорите на институти на БАН по същия начин – решението се взема в Секретариата на ЦК. Това е технологията на функциониране на партията-държава. Въпреки това в един момент режимът решава, че има нужда от такъв човек. Това обаче не го прави колаборант, обратното. Той много добре си дава сметка за възможностите за маневриране в тази ситуация и за учудване запазва тази си позиция и след промените. Пак казвам, за него всички опции са отворени през 89-та година – той би могъл да мине и за честен безпартиен в БКП/БСП, би могъл да мине и за може би най-дълго просъществувалия дисидент. Въпреки това, професор Динеков запазва автономната си позиция. Но явно е човек, който органично е противник на политическото, защото и 30-те години, за които говори доц. Мая Иванова, са време на силна политизация, и в онези години той също се пази от участие в политиката. Това е неговият житейски избор. Не от вчера и от днес, а още от ранните си години е формиран по този начин. Неговите учители (например Иван Шишманов или Михаил Арнаудов) са политически ангажирани личности. Той се учи от тях в науката, но не и в политиката.

Клео Протохристова: Няма морал в политиката. Той категорично твърди, че писането му е начин да избяга от нея. Но тук бих искала да припомня един факт, че при цялото признание, което получава и което има, истината е, че не е бил толериран – веднага след навършване на съответните години е пенсиониран. Известно е, че веднага след като завършва лекциите си, го викат в Деканата и му връчват заповед за пенсиониране. Така завършва дейността му в Университета. Не бих казала, че особено благородно се отнасят с него в това отношение и в Института по фолклор. Но той не си позволява да бъде огорчен. Въпреки че е цитирал тези писма, с които го отстраняват и му предлагат да бъде преизбран. Понася и редица други удари, които е намерил начин да negliжира.

Михаил Груев: Твърде сложна е играта... Но да дадем думата на Адриана Ковачева.

Адриана Ковачева: Много важно е какво ще стане по-нататък с документалното наследство на Петър Динеков. Това е от значение не само поради неговата позиция в българския обществен живот, но и защото той е личността, която свързва интелектуалните и научните среди на Полша и България през втората половина на XX век. Какво ли му е коствало да бъде посредник между различни гледни точки, различни политически идеи и различни нации? Въпреки всички публикувани материали продължавам да имам усещането, че все още изворовата ни база не е достатъчна ...

Михаил Груев: А, изворовата база е гигантска, няма кой да я проучва... Това е все пак задача за следващите поколения.

Адриана Ковачева: Да, така е.

Мая Иванова: За момента да, просто не всичко е достатъчно видимо. В това отношение Адриана е права.

Клео Протохристова: В заключение бих казала, че наистина имаме пълна представа за личността на Петър Динеков. Останалото е екипна работа, тя е трудна и предстои да се осъществи. Записките следва да бъдат четени в контекста на други подобни материали. Направих си труда да погледна например в дневниците на акад. Иван Радев. Отнасят се до същия период. Съпоставката, която може да се направи, е твърде поучителна, но остава извън границите на нашия разговор днес.

Мая Иванова: Стана дума за холограмния подход към документалното наследство на професор Динеков. Ние притежаваме дневниците му (дневниковите записи), целия архив, кореспонденцията му, не на последно място дарствените надписи, които също много говорят, неговите книги в библиотеката. Позволих си само с двама от неговите адресанти да направя опит за такъв холограмен прочит. И в двата случая периодът ми го позволяваше и беше благодатен за осъществяване на такъв преглед: какво той пише в дневниците си за определения човек, какво този човек пише на него в писмата си, и съответно да сглобя картината от няколко гледни точки. Да се съобрази с това, което пишат другите за този човек в определени моменти. И трябва да призная, че става въпрос за страшно трудоемка работа. Затова смятам, че задачата, която следва да си поставим засега, е тази: да се опише кореспонденцията, за която тук многократно стана дума, Адриана Ковачева да проучи какво има във Варшавските фондове, а също и да се проведе професионално проучване на наличните дневникови записи. Едва тогава може да се достави необходимият материал в ръцете на историци, социолози, литературоведи и други изследователи. Трябва да изградим добра изворова база и оттам нататък да се премине към анализ. Това, според мен, е най-важното.

Михаил Груев: Очевидно и младите колеги би трябвало да се включат в тази дейност. Документалното наследство на професор Динеков дава отличен материал за дисертации, дипломни работи и изследователски студии. На разположение е огромен текстов корпус, който все още е необработен, неразработен и неизползван. Надявам се с тази дискусия да привлечем вниманието не само на младите колеги, но и на професионалната гилдия, защото става въпрос за личност, която определено заслужава голямо внима-

ние. Бих казал, че Петър Динеков е наистина последният енциклопедист в истинския смисъл на думата в България.

Клео Протохристова: Последният аристократ – но не поради някаква щедра унаследеност. Напротив, налице е безподобен случай на самоизграден аристократ, на благородство като житейска нагласа.

Михаил Груев: Приемам, че това е отличен финал на нашия разговор. Благодаря още веднъж за участието на всички ви.